

Olamning universal aloqalari va rivojlanish. Falsafiy dialektika universal qonunlari. Falsafiy dialektika kategoriyalari.

Shoraximova Muyassar TDSI talabasi.

Ilmiy rahbar: TDSI. IJTIMOIIY FANLAR BIOETIKA KURSI BILAN
KAFEDRASINING DOTSENTI F.f.n **Yuldasheva. L.S.**

Annotatsiya: Bugunki 21- asrda dunyo taraqqiyoti nihoyatda rivojlanib bormoqda. Zamonaviy falsafa imkoniyat va voqelikni ilmiy tushuntirib bu kategoriyalar dunyodagi aloqadorlik va rivojlanishning muhim xususiyat, tomonlarini ifodalaydi. Olamdagi narsalarning bir shakldan ikkinchi shaklga o'tishini, taraqqiyotning oddiydan murakkabga qarab yo'nalishini, eskilik bilan yangilik o'rtasidagi qarama-qarshi munosabatlarni bildiradi. Maqola aynan shular haqida qisqacha yoritilgan.

Kalit so'zlar: Umumjahon aloqalari, dunyo taraqqiyoti, madaniyat, inson, karegoriyalar, hamkorlik, harakat, hurmat, tushunish, hamkorlik, adolat, rivojlanish.

Umumjahon aloqalari dunyo taraqqiyotida hal qiluvchi rol o'ynaydi. Odamlar va madaniyatlar o'rtasida mavjud bo'lgan umumiyliklarni tan olish orqali biz yanada kuchli va hamkorlikka asoslangan hamjamiyatlarni qurishimiz va hamma uchun foydali bo'lgan umumiy maqsadlar sari harakat qilishimiz mumkin.

Bu turli jamoalar va jamiyatlarning bog'lanish usullarini tushunish, shuningdek, ular o'rtasida o'zaro hurmat, tushunish va hamkorlikni rivojlantirish majburiyatini talab qiladi. Shuningdek, u turli guruhlar duch keladigan noyob muammolar va imkoniyatlarni tan olish hamda taraqqiyotga to'sqinlik qiladigan va taraqqiyotga to'sqinlik qiladigan tengsizlik va adolatsizliklarni bartaraf etish ustida ishlashni o'z ichiga oladi.

Umumjahon aloqalarni rivojlantirish hamda inklyuziv va adolatli rivojlanishni rag'batlantirish orqali biz 21-asrning murakkab muammolariga javob berish uchun yaxshi jihozlangan barqaror va barqaror dunyoni qurishimiz mumkin. Bu hamkorlik va innovatsiyalarga sodiqlikni, shuningdek, jamoaviy kelajagimizni shakllantirishda o'zaro bog'liqlik va xilma-xillik muhim rol o'ynashini tan olishni talab qiladi.

Rivojlanish g'oyasi inson ongida uzoq asrlar davomida shakllanib boradi. Lekin dastlabki davrlarda mutafakkirlar rivojlanishni butunlay yangi narsaning, yangi bosqichning paydo bo'lishi, deb tushunish darajasiga ko'tarila olmaganlar. Rivojlanish g'oyasini bir butun dunyo rivojlanishi bilan bog'lab tushunishda muhim qadamni birinchi bo'lib fransuz faylasufi Rene Dekart qo'yadi. U- dunyoni xudo yaratayotib, unga dastlabki turtkini kiritgan va uni harakatga keltirgan, deydi. XVIII asr fransuz ma'rifatparvarlari Volter va Russo inqilobiy qayta qurishni o'z ichiga olgan tarixiy rivojlanish g'oyasini ilgari surishadi. Ularning izdoshi Kondorse esa o'zining jamiyatning ilgarilama harakati, uzluksiz taraqqiyot to'g'risidagi ta'limotini yaratadi. Bu mutafakkirlar o'z qarashlarida

g'oyaviy omillar jamiyatni harakatga keltiruvchi, rivojlantiruvchi asosiy kuchlardir, degan g'oyani ilgari suradilar. Nihoyat, rivojlanish to'g'risidagi har xil qarashlarning sintezi sifatida bir butun taraqqiyot nazariyasi faqat nemis klassik falsafasidagina paydo bo'ldi. Bu falsafaning asoschilaridan biri I.Kant rivojlanish g'oyasini Quyosh sistemasi va barcha yulduzlar dunyosini izohlashga tatbiq etib, uni hatto insonning ijtimoiy rivojlanishiga, xususan, insonning axloqiy rivojlanishiga ham joriy etishga urinadi Kantning shogirdi Gerder esa rivojlanish g'oyasini butun xalqlarning tarixi taraqqiyotiga va insoniyat madaniyati taraqqiyotiga birinchi bo'lib tatbiq etadi. Bu davrga kelganda, rivojlanish g'oyasini dialektika tushunchasi ifodalay boshlaydi. Falsafaning mazkur bo'limi rivojlanish muammosini turli nuqtai nazarlardan o'rganuvchi konsepsiyalarni o'z ichiga oladi. Ularning orasida dialektika, metafizika va sinergetika alohida o'rin egallaydi. Ularning ayniqsa keng e'tirof etilgani va mufassal ishlab chiqilgani dialektikadir. «Dialektika» (yunon. dialektike – suhbat qurish san'ati) so'zining «dialog» (yunon. dialogos – ikki yoki bir nechta suhbatdoshlar so'zlashuvi) so'zi bilan umumiy jihatlari bisyor. Dastlab dialektika bahslashish, munozara qilish san'ati sifatida tushunilgan, bunda fikrlar, qarashlar qarama-qarshiligi vositasida haqiqatning tagiga yetish maqsadida muammoni o'zaro manfaatdor muhokama qilishga qaratilgan munozara nazarda tutilgan.

XVII—XIX asrlarga kelib, falsafiy kategoriyalar tahlilida yangi davr vujudga keldi. Xususan, I. Kant qarashlarida kategoriyalar «sifat» (reallik, inkor, chegaralash), «miqdor» (birlik, ko'plik, yaxlitlik), «munosabat» (substansiya va xususiyat, sabab va harakat, o'zaro ta'sir), «modallik» (imkoniyat va imkoniyatsizlik, voqelik va novoqelik, zaruriyat va tasodif) tarzida izohlangan. Kantdan farqli o'laroq, Hegel esa mantiqiy kategoriyalarni: «borliq» (sifat, miqdor, me'yor), «mohiyat» (asos, hodisa, mavjudlik), «tushuncha» (obyektiv, subyektiv, absolyut g'oya) tarzida izohlagan.

Falsafa fanining kategoriyalari haqidagi turli qarashlarni umumlashtirib aytganda, ularning mantiqiy tushunchalar sifatidagi quyidagi tavsiflari bor: 1) obyektiv voqelikning in'ikosi; 2) narsa va hodisalarning o'zaro boglanish va aloqadorligini mantiqiy umumlashtiruvchi bilish usuli; 3) narsa va hodisalarning rivojlanishi bilan o'zgarib turuvchi mantiqiy tushuncha; 4) borliqning mavjudligidan kelib chiqadigan tarixiy-mantiqiy bilish darajalaridan biri. Ko'pchilik mutaxassislar kategoriyalar olam, undagi narsa va voqealar, ularning asosiy va takrorlanib turuvchi aloqadorligini ifodalaydigan keng mazmundagi tushunchalardir, degan fikrga qo'shiladilar. Bu ma'noda borliq, voqelik, harakat, makon, zamon, miqdor, sifat va boshqalar falsafaning ana shunday kategoriyalaridir. Falsafada o'z xususiyatlariga kola, «juft kategoriyalar» deb ataladigan; umumiy boglanish va aloqadorlik munosabatlarini ifodalovchi tushunchalar ham bor. Ular narsa va hodisalarning muayyan yo'nalishdagi eng muhim, zaruriy, nisbatan barqaror, davriy takrorlanib turuvchi boglanish va aloqadorlik munosabatlarini ifodalaydi. Falsafa kategoriyalari mazmunidagi ichki birlik, boglanish, aloqadorlik va munosabatlarning

yaxlitligi bilish jarayonining uzluksizligini ta'minlaydigan umumiy qonuniyat tarzida vujudga kelgan.

Falsafiy dialektika - qarama-qarshi qarashlar va mulohaza yuritish orqali dunyoni tekshirish va tushunish usuli. Bu tezis va antiteza deb ataladigan ikkita qarama-qarshi fikrni taqdim etishni va ularni sintez orqali uyg'unlashtirishni o'z ichiga oladi. Bu jarayon murakkab tushunchalarni chuqurroq tushunish imkonini beradi va yangi tushuncha va g'oyalarga olib kelishi mumkin. Dialektikadan foydalangan ba'zi taniqli faylasuflar qatoriga Hegel, Marks va Sokrat kiradi.

Xulosa: Koinot turli xil universal aloqalar orqali doimiy ravishda kengayib, rivojlanib bormoqda. Bularga tortishish kuchi, elektromagnit kuchlar, kuchli va kuchsiz yadro kuchlari kiradi, lekin ular bilan cheklanmaydi. Koinot taxminan 13,8 milliard yil oldin sodir bo'lgan Katta portlashdan boshlangan. Vaqt o'tishi bilan yulduzlar va galaktikalar paydo bo'lib, sayyoralarning yaratilishiga va Yerda hayotning paydo bo'lishiga olib keldi. Koinotning rivojlanishi murakkab va doimiy jarayon bo'lib, u ko'plab hodisalar va ilmiy nazariyalarni o'z ichiga oladi. Olimlar koinotning kelib chiqishi va evolyutsiyasini chuqurroq tushunish uchun uni tadqiq etishda va tadqiq etishda davom etmoqdalar. Dunyo texnologiya, tibbiyot va ta'lim kabi turli sohalarda doimiy ravishda rivojlanib bormoqda. Ko'pgina mamlakatlar o'z infratuzilmasi, iqtisodiyoti va fuqarolari uchun turmush darajasini yaxshilash ustida ishlamoqda. Barqarorlik va atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan harakatlar ham mavjud. Umuman olganda, dunyo innovatsiyalar, hamkorlik va qat'iyat yordamida yaxshiroq kelajak sari olg'a bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

Yuldasheva. L.S. Jon tananing hayotiy kuchi. EURASIAN JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES PHILOSOPHY AND CULTURE. 2022. 14. 12.

Yuldasheva. L.S ABU RAYHON BERUNIYNIG ONTOLOGIK QARASHLARI.

Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. 2023. 03.02.

Yuldasheva L.S Abdukholik Gijduvani's Teachings On Human Perfection: A Philosophical Analysis.

JOURNAL OF PHARMACEUTICAL NEGATIVE RESULTS. 2022. 12.31.

Falsafa asoslari. 2005 y. 227-272 betlar.

Falsafa (o'quv qo'llanma). –T., “SHarq” nashr. 1999 y., 401-445 betlar.

Tulenov SH. Dialektika nazariyasi. –T., “O'zbekiston” nashr. 2001 y. 170-200 betlar.

www. Ziyo.uz.

Юлдашева Л.С., Кабулниязова Г.Т. Понятие Интуиции и духовной любви во взглядах Дж. Румии и Анри Бергсона. Ўзбекистонда фанлараро инноватсиялар ва илмий тадқиқотлар журнали № 9 май. 2022й

ЮЛДАШЕВА Л.С. Абу Бакр ар-Розийнинг илм сарчашмаси (oR) Itrf,h 2022.

